

INHOUD

DIE DAG

Ida (15 augustus 2015)

13

DE EERSTE REIS

Port Elizabeth – Umtata (februari 1986)

43

DE TWEEDE REIS

Amsterdam – Port Elizabeth – Elliot / Ida (augustus 2015)

185

DE DERDE REIS

Amsterdam – Johannesburg – Port Elizabeth – Grahamstad – Elliot /
Ugie / Ida (december 2016-januari 2017)

381

Appendix 429

Stamboom 434

Verantwoording 435

Woord van dank 436

Vertalingen 439

Bronnen 447

Tijldijn 453

Noten 460

AANTEKENING

‘Afrikaans’: de taal die in het Nederlands dikwijls ‘Zuid-Afrikaans’ wordt genoemd – een variant van het Nederlands uit de zeventiende en achttiende eeuw, met leenwoorden uit het Engels, Maleis, Duits, Khoi, San en ook Bantoe-talen.

‘Afrikaners’: een bevolkingsgroep in Zuid-Afrika die afstamt van Nederlandse (en in mindere mate Duitse en Franse) kolonisten die zich vanaf 1652 in de Kaapkolonie vestigden. Afrikaners spreken in de regel Afrikaans.

Ik maak in dit boek geen onderscheid tussen ‘zwarte’ mensen en ‘kleurlingen’, zoals in Zuid-Afrika vaak het geval is, maar verwijs naar alle mensen van kleur als zwarte mensen.

Ik gebruik het woord ‘bediende’ in plaats van ‘hulp in de huishouding’ als ik het over mijn kinderdagen heb, omdat dat destijds in Zuid-Afrika gebruikelijk was.

Ik gebruik het woord ‘blank’ in plaats van ‘wit’ als het gaat over de tijd toen dat woord nog algemeen gebruikelijk was.

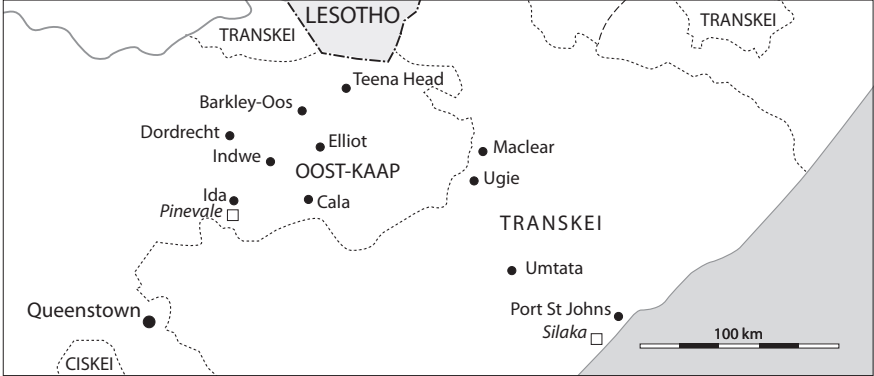
In de Kalahari-woestijn en andere droge delen van zuidelijk Afrika groeit een struik, *Sutherlandia frutescens*, die in de traditionele geneeskunde wordt gebruikt bij de behandeling van klachten als angst, depressie en oververmoeidheid, maar ook tegen kanker – vandaar dat die in het Afrikaans kankerbossie heet. De San noemde de struik pethora – ‘wat een ommekeer teweegbrengt’. Door de Zoeloes wordt hij insiswa genoemd – ‘hij die de duisternis verdrijft’. De weduwen van gesneuvelde Zoeloe-krijgers gebruikten hem vroeger om hun verdriet te verlichten. In het Sotho wordt de struik motlepelo genoemd, letterlijk betekent dat ‘om het hart (tot het leven) terug te brengen’.

ZUIDELIJK AFRIKA VANDAAG

ZUID-AFRIKA TEN TIJDE VAN APARTHEID

HET GEBIED ROND IDA

DIE DAG

Ida

15 augustus 2015

I

Je moet wel een heel gedetailleerde kaart van Zuid-Afrika hebben om het gehuchtje Ida te kunnen vinden. En als je het vindt is het niet meer dan een klein vlekje in het noordelijk deel van de Oostelijke Kaapprovincie, tussen de dorpen Indwe en Elliot. Rijdend over de R56 en opgenomen in de schoonheid van het landschap ben je er zo voorbij.

Het drie letters tellende richtingbord heeft betere tijden gekend. Als je wil voorkomen dat je het mist, is het misschien beter om je gps te volgen – $31^{\circ} 24' 0$ zuid, $26^{\circ} 33' 0$ oost.

Pas nadat je bij het bord naar Ida bent afgeslagen, merk je dat hier mensen wonen. Je kunt links of rechts afslaan. Kom je over de R56 vanaf Elliot en ga je bij het bord linksaf het stoffige landweggetje op, dan zie je na een eindje aan de linkerkant een verlaten kapelletje met een rood dak en een klein kerkhof. Er is alleen een familiegraf, waar ene Donald Elgar Thornton samen met vier van zijn familieleden ligt, en daarnaast nog vier eenpersoonsgraven, recht naast elkaar. Op windigerige dagen lijkt het of het zandstenen kerkje en de begraafplaats door de wiegende gele grashalmen worden getroost om de stilte en de eenzaamheid. Er is hier niet één boom, geen enkele schaduw om je gezelschap te houden. Ondanks de verlatenheid laat het netjes onderhouden kapelletje zien dat hier toch vaak mensen komen. Misschien nazaten van de Thorntons. Afgezien van de adem van de wind door het lange gras en af en toe het gesjirp van een vink doet de aarde er hier meestal het zwijgen toe.

Het is niet het soort zwijgzaamheid waarin vragen onbeantwoord blijven, het is eerder de stilzwijgende gelatenheid en aanvaarding waardoor vragen niet blijven hangen. Iedereen kent iedereen hier, is gewend aan elkaars routines en gewoontes, weet wat wat is, wat je kunt verwachten en waarop je niet hoeft te hopen. Er valt niet veel te vragen. Wanneer er zo nu en dan toch een vraag opduikt, gaat het meestal over de politieauto's bij het politiebureau. Want een eindje verderop splitst het grindpad zich in de twee armen van een Y. Volg je de linkerarm, dan zie je aan de rechterkant het politiebureau, waar op stille dagen twee auto's staan te wachten tot er

iets gebeurt. Als ze allebei weg zijn, vragen de plaatselijke bewoners die hier voorbijrijden of -lopen zich af of er misschien ergens ‘een voorval’ is. Dan wordt er onderling gebeld en gegist of via de buurtradio, waarmee de boeren hier met elkaar in verbinding staan, gevraagd of iemand misschien weet waarvoor de politie is opgeroepen.

Het bureau bestaat uit vijf langwerpige gebouwen die de indruk maken van blokjes die lukraak tussen de bergen zijn neergelegd, voor een of ander spel. Ze zijn roze geverfd met knalblauwe daken die op heldere dagen – en het is hier meestal helder – één worden met het hemelruim daarboven, zodat het lijkt of de roze muren nog op daken wachten. Verderop staan een paar eucalyptusbomen, maar te ver weg om de vijf gebouwen in de zomermaanden een beetje schaduw te geven. Boven op elk dak priemt een bliksemafleider in de blauwe lucht.

Langs welke arm van de γ je ook verder rijdt, je passeert enkel boerderijen, verder niets. Net als de titel op het omslag van een boek suggereren de richtingborden naar elke boerderij een eigen verhaal. Maar als je er het fijne van wilt weten, zal je de borden moeten volgen en met de mensen gaan praten, onder het nuttigen van heel wat kopjes boerentroost. Elk huis kent tal van verhalen die geslachten ver teruggaan.

Wanneer je bij de afslag naar Ida in plaats van links toch liever rechts afslaat, kom je eerst langs een boerenhuis met bijgebouwen, en even verderop nog een kerk, moderner dan die bij het politiebureau. Voordat de weg naar links draait, rij je voorbij een poel en nog wat gebouwen die op een kluitje bij elkaar staan. Afhankelijk van het tijdstip zie je kort na de bocht de weerkaatsing van het zonlicht in een rijtje vensters van wat een schooltje blijkt te zijn. En afhankelijk van de dag in de week en het uur van de dag, zal je misschien kinderen op het schoolplein zien voetballen.

Verder rijdend, de Mbokotwarivier over en langs een volgende boerderij, kom je opnieuw bij een splitsing. Hou je hier links aan, dan rij je eraan voorbij, maar ga rechts en je ziet ze liggen: de winkel, de schuur en het dubbele woonhuis. Eerst de verwaarloosde dorpswinkel aan de linkerkant van het grindpad met zijn ene benzinepomp, geroest gedurende tientallen jaren van weer en wind. De winkel aan de ene en het woonhuis aan de andere kant van het pad kijken elkaar al bijna honderd jaar recht in het gezicht. Ze zijn al zo lang samen en op elkaar aangewezen dat ze bijna blind geworden zijn voor elkaars eigenaardigheden, net als een man en een vrouw die al een leven lang aan dezelfde keukentafel zonder veel variatie in het menu, uit

dezelfde borden en met dezelfde messen en vorken eten, en vergeten zijn wanneer de ogen van de een dof en de rimpels om de mond van de ander diep werden. Pinevale. In saamhorigheid verknocht en verblind.

Het huis bestaat uit twee delen. Eigenlijk zijn het twee aparte huizen, die dag en nacht van elkaar verschillen. Het linker is vaalwit, log en vierkant, met een zinken dak dat betere dagen heeft gekend. Het rechter, door een klein plaatsje van het linker gescheiden, was in het verleden een stal, en is in de vroege jaren negentig omgebouwd tot een H-vormig woonhuis – een H met een lang verbindingsstuk tussen de twee vleugels. Over de hele lengte van de voorkant is er een terras met daarboven wit victoriaans gietijzeren kantwerk, en een zinken dak op vier elegante houten pilaren. Er is besloten om hem te kleden in een flamboyant blauw, zo blauw als de Middellandse Zee rond de Griekse eilanden. In de grote stad zou niemand dit excentriek vinden, maar dit is Ida, en niemand verbeeldt zich hier iets, de bewoners van Pinevale al helemaal niet. Ook nu de achtentachtjarige Tannie Hermien Gouws een ondeugende twinkeling in haar ogen heeft die duidelijk maakt waarom haar kleinkinderen haar ‘onze stoute oma’ noemen, oma die altijd klaarstaat met een grapje of een streek, is ze een stoere maar ook goedaardige boerenvrouw die niet van aanstellerij kan worden beticht. Haar vijfenzestigjarige zoon Ruben, die in het blauwe huis woont, is een bescheiden, bijna schuwe man met net zo’n goed hart als zijn moeder. ‘Nxeba’ – de genadige gever, zo wordt hij door de Xhosa’s in de omgeving genoemd.

Nu de azuurblauwe kleur van het huis niets te maken heeft met mogelijke pretenties van de bewoners, zou het misschien de uiting kunnen zijn van een gedempt verlangen dat op een onbewaakt ogenblik is ontsnapt. De mensen van Ida hebben stilzwijgend gefronst toen de schilders de grote emmers Plascon-verf openmaakten, hun ladders tegen de muren zetten en hun verfrillers in beweging brachten. Praatjes begonnen de ronde te doen en sommige daarvan kwamen terecht bij Tannie Hermien en haar zoon. ‘Een klap in het gezicht van Ida,’ werd er gezegd. ‘Respectloos.’ ‘Buitensporig.’ Anderen hebben gerept van ‘pronkerig’ en ‘vergezocht’. Iemand heeft zelfs het woord ‘onwellevend’ laten vallen. Plotseling kwam daar een zekere dynamiek in het vocabulaire van de gewoonlijk niet erg welbespraakte boerengemeenschap. Niet alleen nam hun woordenschat toe in de dagen dat het huis geveerd werd, maar ook hun morele oordeel. Sommige uitspraken richtten zich tegen Tannie Hermien. ‘Hoe kan ze dit toe-